

TALABALARNING AKADEMIK MUVOFAQIYAT DARAJALARIGA TA'SIR KO'RSATUVCHI QADIRIYATLARI SOHASINI TARBIYALASH JARAYONINI BAHOLASHNING XUSUSIYATLARI.

FEATURES OF THE ASSESSMENT OF THE PROCESS OF EDUCATION IN THE FIELD OF ABILITIES OF STUDENTS THAT AFFECT THE LEVEL OF ACADEMIC SUCCESS.

ОСОБЕННОСТИ ОЦЕНКИ ПРОЦЕССА ОБРАЗОВАНИЯ В ОБЛАСТИ СПОСОБНОСТЕЙ ОБУЧАЮЩИХСЯ, ВЛИЯЮЩИХ НА УРОВЕНЬ АКАДЕМИЧЕСКОЙ УСПЕВАЕМОСТИ.

Bahriyeva
Nafisa
Nurilloeyvna¹

1.- *Finlandiya pedagogika institute, Samarqand, O'zbekiston.*

Annatsiya: maqolada shaxs tuzilishining eng muhim tarkibiy qismlari bilan bog'liq bo'lgan qiymat yo'nalishlari va motivlari ko'rib chiqiladi va talabaning shaxsini shakllantirish darajasini, shuningdek uning motivatsion sohasini tarbiyalash jarayonining xususiyatlarini baholashga imkon berish bilan birga ta'limga ta'sir ko'rsatuvchi talaba qadriyatlarini o'rganish real darajani va mumkin bo'lgan istiqbollarni, shuningdek uning har bir talabaning rivojlanishiga bevosita ta'sir zonasini aniqlash uchun zarur xususiyatlari keltirib o'tilgan.

Annotation: the article examines the value directions and motives associated with the most important components of the personality structure and allows to assess the level of formation of the student's personality, as well as the features of the process of educating his motivational sphere.

Аннотация: статья рассматривает ценностные направления и мотивы, связанные с важнейшими компонентами структуры личности, и позволяет оценить уровень сформированности личности студента, а также особенности процесса воспитания его мотивационной сферы, а также как влияние на образование. Представлено исследование ценностей ориентировочного учащегося с целью определения реального уровня и возможных перспектив, а также необходимых особенностей для определения зоны непосредственного влияния на развитие каждого учащегося.

Kalit so'zlar: talabalar, ijtimoiy-psixologik xususiyatlar, qiymat yo'nalishlari, shaxsni rivojlantirish, yoshga bog'liq neoplazmalar, kasbiy motivatsiya.

Key words: students, socio-psychological characteristics, value orientations, personality development, age-related neoplasms, professional motivation.

Ключевые слова: студенты, социально-психологические характеристики, ценностные ориентации, развитие личности, возрастные новообразования, профессиональная мотивация.

Kirish: O'rta maktab yoshidan talabalikga o'tish qarama-qarshiliklar va odatiy hayotiy g'oyalarning buzilishi bilan birga keladi. Shuni yodda tutish kerakki, motivatsiyadagi farqlar turli kurslar, fakultetlar va mutaxassisliklar

Bahriyeva Nafisa
Nurilloeyvna¹
O'zbekiston-
Finlandiya
pedagogika
instituti
Pedagogika va
jismoniy
madaniyat
fakulteti
Psixologiya
kafedrası assistent
o'qituvchisi

nafisabahriyev
a@gmail.com

talabalarida kuzatilishi mumkin. Birinchidan, bizning qiziqishimiz motivatsiya va qiymat yo‘nalishlarini shakllantirish inson shaxsini rivojlantirishning ajralmas qismi ekanligi bilan belgilanadi. Rivojlanishning o‘tish, inqiroz davrlarida yangi motivlar, yangi qiymat yo‘nalishlari, yangi ehtiyojlar va qiziqishlar paydo bo‘ladi va ularning asosida oldingi davrga xos bo‘lgan shaxsiy xususiyatlar tiklanadi. Shunday qilib, ushbu yoshga xos bo‘lgan motivlar shaxsiy shakllantiruvchi tizim vazifasini bajaradi va o‘z-o‘zini anglashni rivojlantirish, ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o‘z «men» ning pozitsiyasini anglash bilan bog‘liq. Ham qiymat yo‘nalishlari, ham motivlar shaxs tuzilishining eng muhim tarkibiy qismlariga tegishli bo‘lib, ularning shakllanish darajasiga ko‘ra shaxsning shakllanish darajasini baholash mumkin. Shu munosabat bilan tadqiqotning maqsadi universitet talabalarining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini aniqlash edi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, talaba yoshining o‘sishi jarayonining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bilan ajralib turadi, bu organizmning gullab-yashnashiga olib keladi, bu nafaqat talabaning ta‘limotdagi alohida mavqei uchun, balki boshqa imkoniyatlar, rollar va da‘volarni o‘zlashtirish uchun ham asos yaratadi. Rivojlanish psixologiyasi nuqtai nazaridan, talabalik davrida ichki dunyo va o‘z-o‘zini anglash xususiyatlari o‘zgaradi, aqliy jarayonlar va shaxsiy xususiyatlar rivojlanadi va tiklanadi, hayotning hissiy-ixtiyoriy tizimi o‘zgaradi [1]. Yoshlik – o‘smirlik davridan balog‘at yoshiga qadar bo‘lgan hayot davri (yosh chegaralari shartli-15-16 yoshdan 21-25 yoshgacha). Bu odam voyaga etishni talab qiladigan noaniq, nomuvofiq yigit yoki qizning haqiqiy kamolotga o‘tishi mumkin bo‘lgan davr. Yoshligida shaxs hayotiy qadriyatlarni tanlash muammosiga duch keladi. U o‘ziga nisbatan ichki pozitsiyani shakllantirishga intiladi (“men kimman”, “men kim bo‘lishim kerak.”), boshqa odamlarga, shuningdek axloqiy qadriyatlarga nisbatan. Aynan yoshligida shaxs ongli ravishda yaxshilik va yomonlik toifalari orasida o‘z o‘rnini egallaydi. “Sharaf”, “qadr-qimmat”, “huquq”, “burch” va shaxsni tavsiflovchi boshqa toifalar insonni yoshligida rivojlanadi. Yoshligida shaxs yaxshilik va yomonlik doirasini turli chegaralariga qadar kengaytiradi va o‘z ongini va ruhini go‘zal, yuksak, mehr kabi insoniylik hislarini to‘liq anglab yetadi. Bu yoshda o‘spirin o‘zini to‘xtalishlar va ko‘tarilishda, kurashda va yengishda, yiqilishda va qayta turishda – insonning ongi va yuragi holatiga xos bo‘lgan ma‘naviy hayotning barcha xilma-xilligini his qilishga intiladi. Agar o‘spirin o‘zi uchun ma‘naviy o‘sish va gullab-yashnash yo‘lini tanlagan bo‘lsa va yomonlikka va ijtimoiy fazilatlarga qarshi turishga moyil bo‘lmasa, bu o‘spirinning o‘zi va butun insoniyat uchun juda muhimdir [2]. Yoshlik davrida dunyoda o‘z o‘rnini topishga qaratilgan intellektual jihatdan hamma narsani tushunishga tayyor bo‘lsa ham, u ko‘p narsani bilmaydi – yaqinlar orasida haqiqiy amaliy va ma‘naviy hayot tajribasi hali mavjud emas. Bundan tashqari, yoshligida tabiatning boshqa jinsga bo‘lgan istagi haqiqatan ham uyg‘onadi. Bu intilish, yigitning tushunishi, bilimi, e‘tiqodi va allaqachon shakllangan qadriyat yo‘nalishlariga qaramay, paydo bo‘ladi. Yoshlik-boshqa odamga bo‘lgan ehtiros boshqa his-tuyg‘ular ustidan hukmronlik qilishi mumkin bo‘lgan hayot davri [3]. O‘smirlik davrida o‘z shaxsiyatini yaratishni boshlagan, ongli ravishda aloqa usullarini qurishni boshlagan yigit, yoshligida o‘zi uchun

muhim fazilatlarni rivojlantirishning ushbu yo'lini davom ettiradi. Biroq, ba'zilar ideal bilan identifikatsiya qilish orqali ma'naviy o'sishga ega, boshqalari esa antik qahramonga taqlid qilish uchun tanlov va shaxsiyat rivojlanishining tegishli ko'rinishlariga ega. Hayotning ushbu davrida inson o'z qobiliyatlarini ishda va hayotning o'zida amalga oshirish uchun qanday ketma-ketlikda qo'llashini hal qiladi. Yoshlik-inson hayotidagi o'ta muhim davr [4]. O'smirlik davrida yoshlikka kirgan yigit bu davrni chinakam voyaga etish bilan yakunlaydi, u haqiqatan ham o'zi uchun taqdirni belgilaydi: uning ma'naviy rivojlanishi va yerdagi mavjudligi, yo'li. U odamlar orasida o'z o'rnini, faoliyatini, turmush tarzini rejalashtiradi. Shu bilan birga, yoshlikning o'spirinlik davri odamga aks ettirish va ma'naviyat qobiliyatini rivojlantirish nuqtai nazaridan hech narsa bermasligi mumkin. Ushbu davrda yashab, o'sgan odam o'spirinning psixologik holatida qolishi mumkin. O'smirlik va balog'at yoshi o'rtasida ontogenetik ravishda joylashtirilgan inson hayotining bu davri erta yoshlik deb ataladi. Aynan yoshligida inson shaxs sifatida shakllanadi, qachonki yigit boshqa odamlarga o'xshashni ontogenetik aniqlashning qiyin yo'lidan o'tib, ulardan shaxsning ijtimoiy ahamiyatga ega xususiyatlarini, hamdardlik qobiliyatini, odamlarga, o'ziga va tabiatga nisbatan faol axloqiy munosabatni o'zlashtirganida; jamiyatdagi odatiy rollarni, me'yorlarni, xulq-atvor qoidalarini o'zlashtirish qobiliyati va boshqalarni shakllantiradi. [5] Shuningdek, bu yosh o'zining neoplazmalari bilan ajralib turadi. Yoshga bog'liq neoplazmalar-bu individual yosh bosqichlarida shaxsiyat rivojlanishidagi sifat o'zgarishlari. Ular aqliy jarayonlar, holatlar, shaxsiyat xususiyatlarini namoyon qiladi, bu uning yuqori darajadagi tashkil etish va ishlashga o'tishini tavsiflaydi. Yoshlik neoplazmalari psixikaning kognitiv, hissiy, motivatsion, ixtiyoriy sohalarini qamrab oladi. Ular shaxsiyat tuzilishida ham namoyon bo'ladi: qiziqishlar, ehtiyojlar, moyilliklar, xarakterda [6]. Talaba yoshlaridagi Markaziy aqliy jarayonlar ong va o'z-o'zini anglashni rivojlantirishdir. Ongning rivojlanishi tufayli o'rta maktab o'quvchilari atrof-muhitga va ularning faoliyatiga munosabatni maqsadli tartibga solishni shakllantiradilar, erta yoshlik davrining etakchi faoliyati o'quv va kasbiy faoliyatdir. Yoshlik neoplazmalariga [7] mustaqil mantiqiy fikrlashni, majoziy xotirani, aqliy faoliyatning individual uslubini, ilmiy izlanishlarga qiziqishni rivojlantirishni o'z ichiga oladi. Ushbu davrning eng muhim neoplazmasi o'z-o'zini tarbiyalashning rivojlanishi, ya'ni. o'z – o'zini bilish va uning mohiyati o'ziga nisbatan munosabatdir. U kognitiv elementni (o'zining “men” ini kashf etish), kontseptual elementni (uning individualligi, fazilatlari va mohiyati g'oyasi) va baholovchini (o'zini o'zi qadrlash) o'z ichiga oladi. Aks ettirishning rivojlanishi, ya'ni o'z tajribalari, hissiyotlari va fikrlari haqida mulohaza yuritish shaklida o'z-o'zini bilish, hayotning ilgari mavjud bo'lgan qadriyatlari va ma'nosini tanqidiy qayta baholashga, ehtimol ularning o'zgarishi va keyingi rivojlanishiga olib keladi. Hayotning ma'nosi erta yoshlikning eng muhim neoplazmasidir [4]. Hayotning ushbu davrida hayotning ma'nosi muammosi yaqin va uzoq istiqbollarni hisobga olgan holda global miqyosda keng qamrovli bo'lib qoladi. Shuningdek, yoshlikning muhim neoplazmasi hayot rejalarining paydo bo'lishi bo'lib, bu ongli kasbiy ta'limga bo'lgan munosabatni, o'z hayotini

uning ma'nosini izlash boshlanishining namoyon bo'lishi sifatida namoyon etadi. Yoshligida inson shaxs sifatida va ijtimoiy ishlab chiqarishga, mehnat faoliyatiga kiritilgan shaxs sifatida o'zini o'zi belgilashga intiladi. Kasb izlash yoshlikning eng muhim muammosidir. Shunisi e'tiborga loyiqki, yoshligida yoshlarning bir qismi bo'lajak faoliyat sifatida yetakchilikka intila boshlaydi. Ushbu toifadagi odamlar boshqalarga ta'sir qilishni o'rganishga intilishadi va buning uchun ijtimoiy jarayonlarni ongli ravishda aks ettirish orqali o'rganadilar [8].

Talabalardagi psixologik xususiyatlarni tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, talabalarning motivatsiyasi, o'z-o'zini samaradorligi, stress darajasi va talabalarning akademik faoliyati bilan bog'liq test tashvishlarining psixologik tarkibiy qismlari o'rtasida farq bor. Bu shuni ko'rsatdiki, agar talabalar vazifaga qiziqish bildirsa, uning ahamiyati va qiymatini ko'rganlarida, bu ularning muvaffaqiyatini bashorat qiladi.

Talabalarning individual tayyorgarligi bilan bog'liq ikkinchi muhim qiymat komponenti tashqi motivatsiya edi. Baholari, raqobati va boshqa talabalarning baholari muhim bo'lgan talabalar ham o'zlarining kurslarini tayyorlashga ko'proq kuch sarflaydilar. Guruh ishini yuqori baholagan talabalarda past va yuqori tashqi motivatsiyali talabalar o'rtasidagi farqlar ko'rinmaydi. Natijalar tashqi motivatsiya va samaradorlikka yo'naltirilganlik bo'yicha mos keladi, bu ularning ishlashga ijobiy ta'sirini ham ko'rsatdi [9, 10, 11]. Shuningdek, affektiv komponent (vazifa tashvishi) individual tayyorgarlik bilan bog'liq bo'lgan o'lchovdir. Individual tayyorgarlik darajasi yuqori bo'lgan o'quvchilar individual tayyorgarlik darajasi past bo'lgan talabalarga qaraganda ko'proq xavotirda edilar. Bu natija tashvish va ishlash o'rtasidagi salbiy munosabatni ko'rsatgan test tashvishi [10] sohasidagi tadqiqotlarning aksariyatiga mos kelmaydi. Natijada mumkin bo'lgan izoh shundan iboratki, tashvishli talabalar noqulay vaziyatga tushib qolish va salbiy baholanishning oldini olish uchun o'z tayyorgarliklariga ko'proq kuch sarflashlari mumkin. Bu o'rganish hissiyotining ishlash bilan bog'liqligining aralash yo'nalishini ko'rsatdi (salbiy va ba'zan ijobiy). Bu holatlar esa o'quv amaliyotiga ma'lum ta'sir ko'rsatadi. Bundan kelib chiqib talabalarning muayyan universitet fanlari bo'yicha ishiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan turli jihatlarni tahlil qilish muhimdir. O'quv yili davomida talabalarning javobgarligi uchun eng muhim psixologik omil - bu ularning o'z-o'zini samaradorligi, motivatsiyasi, stressi va o'qiyotgan fan uchun test tashvishidir. Shuning uchun o'qituvchilar mazmunli va haqiqiy vazifalarni tanlashlari kerak, ular talabalar kelajakdagi kasb uchun foydali bo'lishi lozim.

Yoshlik, ikkinchi tug'ilish davrida bo'lgan shaxsning potentsialiga ega bo'lib, muhim shaxslarning (qarindoshlar va do'stlar) yaqin doirasiga bevosita bog'liqlikdan ozod bo'lishni boshlaydi. Ushbu mustaqillik eng kuchli tajribalarni keltirib chiqaradi, hissiyotlarga berilib ketadi va juda ko'p muammolarni keltirib chiqaradi. Har qanday mustaqillikning nisbiyligini tushunishga erishish uchun, keksa avlod tajribasining qarindoshlik aloqalari va obro'sini qadrlash uchun, muhim odamlar doirasidan begonalashishning qiyin, chidab bo'lmas og'ir tajribalari orqali, chuqur aks ettiruvchi azob - uqubatlar va haqiqiy qadriyatlarni izlash orqali yangi g'oyalarga qaytish uchun qaytish uchun-endi kattalar sifatida,

o'zini muhim yaqinlar bilan tanishtirishga qodir va endi ularni shunday qabul qilishga tayyor bo'ladi. Bu nafaqat "mustaqillik" ni, balki qaramlik zarurligini tushunishni ham organik ravishda birlashtirgan dunyoqarash, qiymat yo'nalishlarining doimiyligini o'zida mujassam etgan kattalardek fikirlaydigan, ijtimoiy etuk shaxsdir – axir, shaxs ijtimoiy munosabatlarning mavjudligini o'z ichiga oladi [3]. Shunday qilib, motivatsiyani psixologik o'rganish va uning shakllanishi talaba shaxsining yaxlitligining motivatsion sohasini tarbiyalash jarayonining ikki tomonidir. Ta'limga ta'sir ko'rsatuvchi talaba qadriyatlarini o'rganish real darajani va mumkin bo'lgan istiqbollarni, shuningdek uning har bir talabaning rivojlanishiga bevosita ta'sir zonasini aniqlash uchun zarurdir. Shu munosabat bilan, talabaning faoliyatida ta'sir ko'rsatuvchi qadriyatlar jarayonini o'rganish natijalari jamiyatning ijtimoiy tuzilishi va talabalar o'rtasida yangi maqsad va ehtiyojlarni shakllantirishning yangi munosabatlarini ko'rsatdi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Рыбалко Е. Ф. Возрастная и дифференциальная психология: Учебное пособие. Ленинград, 1990.
2. Захарова Л. Н. Личностные характеристики, стили поведения и типы профессиональной самоидентификации студентов педагогического вуза // Вопросы психологии. 1998. № 2. С. 54-57.
3. Мухина В. С. Возрастная психология: Учебник для студентов высших учебных заведений. Москва, 1997.
4. Кон И. С. Психология ранней юности: Учебное пособие. Москва, 1976.
5. Платонов К. К. Структуры и развитие личности. Москва, 1986.
6. Бодалев А. А. Психология личности. Москва, 1988.
7. Кон И. С. Психология молодежи. Проблемы формирования личности: образовательное сопровождение. Москва, 1976.
8. Шавир П. А. Психология профессионального самоопределения в раннем детстве. Москва, 1981.
9. Church, M.A., Elliot, A.J., Gable, S.L. (2001). Perceptions of Classroom Environment, Achievement Goals, and Achievement Outcomes, *Journal of Educational Psychology*, 93(1), 43-54.
10. Pintrich, P.R., Schunk, D.H. (2002). *Motivation in education: Theory, research and applications* (2nd ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
11. Harackiewicz, J. M., Linnenbrick, E.A. (2005). Multiple achievement goals and multiple pathways for learning: The agenda and impact of Paul R. Pintrich. *Educational Psychologist*, 40/2, 75-84.